

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 1, 2008

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“
FACULTE DE PHILOSOPHIE
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES
Tome 1, 2008

**ТРАДИЦИИ И МОДЕРНОСТ В РАЗРАБОТКАТО И
ПРЕПОДАВАНЕТО НА ДИСЦИПЛИНАТА “ТЕОРИЯ НА
НАУЧНАТА ИНФОРМАЦИЯ**

НИНА ШУМАНОВА

Nina Shumanova. TENDENCIES AND MODERNITY IN THE DEVELOPMENT AND TEACHING OF THE DISCIPLINE “THEORY OF SCIENTIFIC INFORMATION”. TWENTY – FIVE YEARS OF BOTH TEACHING AND RESEARCH WORK CARRIED OUT BY DR. Z. PETKOVA.

The basic conditions connected with the origin and development of the Information Science in Bulgaria as a new scientific field is discussed. Prof. T. Borov's modern and perspective view focused on the creation of a new discipline is presented; this discipline consists of studying the basis of information science and information science skills into academic education of the information science specialists. Furthermore, the activity of Dr. Z. Petkova in the field of scientific investigations and lecturing, the idea that the bibliography, the information science and the information skills are entities, which complete each other, yet pointing out the specifics that are unique to each one and that define their own way of development, is expanded upon. This is, indeed, the basis for defending the idea for the indivisibility of the education of information science specialists from that of the librarian, which further strengthens the new tendencies, demanding new methods of approach in this academic field.

Приключването на Втората световна война е повратен момент в развитието на човечеството, в това число и в развитието на науката и

техниката. По думите на американския учен Д. Прайс науката се превръща от „малка наука” в „голяма наука”. Основните ѝ особености се свързват с непрекъснато нарастване на броя на специалистите, занимаващи се с научна дейност, пряка ангажираност на държавата с финансирането на научната проблематика, непрекъснато количествено нарастване на документалния поток и все по-голямото му видово разнообразие.

Тези промени изведоха на преден план проблемите за информационното осигуряване на науката, за ефективното обслужване на изследователите, за диференцирано, своевременно предоставяне на релевантна информация в подходяща форма, време и място. От 70-те години на ХХ век навлизането на новите информационни технологии наложиха и свой нюанс в проблема за информационното обслужване на науката. Всичко това доведе до обособяването на самостоятелна научно-информационна дейност, тясно свързана с библиотечно-библиографските издирвания на учените и специалистите. Тя е и базата, на която се обособи и разви самостоятелна научна област „information science”, наименувана според традициите различно - документация, информационна наука, научна информация, информатика. Ситуирането ѝ в научното пространство и до днес се съпровожда с широки дискусии, засягащи такива основни проблеми като нейното наименование, обект и предмет на изследване, научни методи и подготовка на съответни специалисти.

Тези проблеми не остават чужди на българската библиотечна и научна общност.

Още от средата на 50-те години на миналия век на институционално ниво започва изграждане на мрежа от отраслови научно-информационни звена и обвързване на дейността им със съответни държавни и правителствени документи. Наред с това в професионалния печат все по-често започват да се появяват публикации, посветени както на теоретични проблеми, свързани с научната информация, така и на различни аспекти от научно-информационна дейност. В България се повтори модела на дискусия, водена в международен план за връзката на научната информация с библиотекознанието и библиографията и за пътя на нейното развитие. Трите концепции: автономност, сливане и самостоятелно развитие на базата на творческо взаимодействие откриваме и в публикациите на редица български специалисти. На тази основа един от дискутираните проблеми и у нас засяга подготовката на кадри в сферата на модерното информационно обслужване.

Въвеждането на дисциплина, разглеждаща основите на научната информация и научно-информационната дейност в академичното обучение на българските библиотечно-информационни специалисти, е безспорен показател за една модерна и перспективна образователна политика. Тя се свързва за първи път с името на проф. Т. Боров. Още през 50-те години на XX век той пръв в българския печат поставя проблемите на научната информация в статиите „Научната информация и нейните възможности” (1956 г.)¹ и „Ефикасна научна информация – важен лост при движението напред”, (1959 г.)². В студията си „Подготовка на библиотекари” (1962 г.)³ проф. Боров се опира на становището от Берлинската конференция, утвърждаващо подготовката на специалисти в областта на научната информация и документация (по тогавашната терминология) на основата на изучаването на библиографията и предлага за първи път включването на самостоятелна дисциплина „Научна информация и документация” в рамките на университетски четиригодишен курс на обучение на библиотекари за научните библиотеки към Катедрата по библиотекознание и библиография. По този начин той легитимира дисциплината „Научна информация”, давайки ѝ академичен статут. През 1965 г. доразвива възгледите си за същността на такава дисциплина в много по-широк и план в студия „Как да подготвяме кадри за научно-техническата информация”⁴. Тук принципно се анализират взаимоотношенията научна информация, библиотекознание, библиография в чуждестранната практика и се защитава собствена позиция за приемственост и взаимодействие между научната информация и библиографията. Тази позиция е основна при разработването на общия учебен план на Катедрата по библиотекознание и библиография и на дисциплината „Научна информация”, която стартира през 1964 г. Поверена е на Елена Савова, а изборът ѝ за първи лектор е потвърждение на убедеността в необходимостта от приемственост и надграждане – тя е изявен библиограф, но същевременно и един от първите специалисти, занимаващи се с организацията на научно-информационната дейност у нас. През 1958 г. ръководството на БАН ѝ възлага разработването на план за изграждане на системата за научна информация. В периода 1959-1963 г. тя работи в структурите на ЮНЕСКО в Париж, като един от ангажиментите ѝ е реализирането на международни програми, подпомагащи развитието на научната информация.

И ако проф. Т. Боров теоретично обосновава необходимостта от една основна за библиотечното образование дисциплина, каквато е „Теория на научната информация” и ѝ дава академичен статут, а проф.

Е. Савова е първият ѝ лектор, то цялостната концепция за съдържанието и реализирането ѝ свързваме с името на доц. Зорница Петкова, изграден библиограф „от школата на проф. Т. Боров”. През 1956 г. печели конкурс за научен сътрудник в “Българския библиографски институт”, а след сливането му с Народната библиотека продължава да работи в нея до 1972 г. През 1965 г. З. Петкова е избрана с конкурс за хоноруван преподавател по дисциплината “Теория и методика на научната информация” към Катедрата по библиотекознание и научна информация при Софийския университет, а от 1972 г. също с конкурс става щатен преподавател в Катедрата. През 1982 г. защитава докторат върху научната информация в областта на библиотекознанието, библиографията и информатиката. През 1985 г. става първият доцент в областта на научната информация у нас.

Началната изследователска дейност на З. Петкова е тясно обвързана с библиографските среди, от които тя израства, и се свързва с десетки публикации. Две от тях „Библиография на българската библиография. 1944–1969”⁵ и „Библиография на българската библиография. 1852–1944”⁶, разработена в съавторство, са капитални изследвания, резултат от огромна издирвателска дейност, перфектно познаване на особеностите на различните видове документи и цялостно владеене на методиката на библиографската дейност. Тези два указателя са не само основа за историята на българската библиография, но и незаменими справочни издания в работата на научните библиотеки. В много от публикациите ѝ, свързани с библиографията, се отразяват и новите тенденции, наблюдавани в информационната теория и практика. Показателна в това отношение е студията ѝ „Нови моменти в библиографското обслужване” (1963 г.)⁷. На практика това е програмна студия, в която се разглеждат промените, настъпващи в сферата на науката и предопределящи нов тип информационно обслужване. Обект на анализ са количествените нараствания на документалните потоци, проблемите пред специалистите, свързани с достъпа до информация, налагането на реферативните журнали като основен инструмент за ефективно информиране, развитието на научно-информационната дейност и научната област „информационна наука”, автоматизирането на информационните процеси и появата на първите модерни информационни системи. Макар и разгледани тезисно, те много точно характеризират изключителната информираност на библиографа З. Петкова за новите насоки в сферата на информационното обслужване.

Изследователските интереси на З. Петкова в областта на научната информация и научно-информационната дейност кореспондират на

актуалната проблематика, дискутирана от водещи специалисти на страниците на чуждестранния професионален печат. През 1973 г. Университетското издателство отпечатва лекционния й курс „Текущи реферативни издания”⁸. Тук тя дава детайлна характеристика на тези значими за научно-информационната дейност издания и аргументирано изтъква ролята им в информационното обслужване. Безспорен принос са работите й (включително и дисертацията й⁹), свързани с количествени и тематични анализи на документалните потоци на базата на библиографски издания. Обект на анализите й са документалните потоци в областта на библиотекознанието, библиографията и научната информация¹⁰. В чуждестранната информационна практика тези анализи, свързани с оценка на научни области и проблеми, се налагат през 60-те години под термина „библиометрични анализи”. Зорница Петкова е сред специалистите, наложили този тип анализи в българската информационна практика. Тя е и първият автор у нас, популяризировал световната информационна система „Science Citation Index”.

Част от изследванията на З. Петкова се свързва с проучване на състоянието и тенденциите в развитието на информационната наука. Тя е единственият автор у нас, който изследва и представя твърде различните гледни точки за същността и перспективите на развитие на информационната наука. На базата на десетки чужди публикации на най-авторитетните представители на научните среди, тя синтезира една обективна, систематизирана и ясна картина на основните проблемни изследвания в тази област, на дискусиите свързани с утвърждаването на единна терминология, на еволюцията в обекта и предмета на изследване на информационната наука от оформянето й като самостоятелна научна дисциплина до средата на 80-те години.

Най-пълно развитието и интерпретирането на тези и други проблеми може да се проследи в студията й „Съвременни тенденции в развитието на информационната наука и на информационното обслужване на науката” (1984 г.)¹¹. Цитираната студия е особено показателна за информираността и ерудицията на З. Петкова и е своеобразна рекапитулация на част от двадесетгодишните й научни интереси. В нея тя представя, оценява и очертава перспективите пред информационната наука и научно-информационната дейност. В отделни параграфи се анализират развитието на информационната наука през последните две десетилетия и различните становища за нейния предмет и обект на изследване. Проследени са новите моменти в информационното обслужване на науката след 60-те години и навлизането на новите технологии в информационното обслужване,

респективно появата на нови информационни системи. Особено значима е частта, посветена на утвърждаването на информационната наука като научна дисциплина в България. Част от изводите са на базата на количествен и тематичен анализ на издаваната у нас литература. Представена е и концепцията на Катедрата по библиотекознание и научна информация за утвърждаването на информационната наука като учебна дисциплина, както и новите дисциплини преподавани в Катедрата: „Основи на информатиката”, „Информационни езици”, „Информационни системи”, „Механизация и автоматизация на информационната дейност”. Акцентира се и върху ролята на Катедрата, която в рамките на Софийския университет подготвя единствените специалисти у нас с висше образование, както и аспиранти в областта на научната информация, както и върху водещата ѝ роля при следдипломна квалификация на информационни специалисти. Отделя и специално внимание на състоянието на информационното обслужване на науката в България за периода между 50-те и 80-те години на XX век.

Двадесет и пет години от издирвателската и преподавателската дейност на Зорница Петкова са свързани с Катедрата по библиотекознание и научна информация. Тя разработва два основни курса – „Теория и методика на научната информация” и „Организация на информационната дейност”. Цялостната ѝ концепция за съдържанието на дисциплината „Теория на научната информация” най ясно е защитена в първия учебник у нас в тази област „Теория и методика на научната информация. Документални източници”(1975 г.)¹². Замислен като първа част от преподавания курс, той не обхваща всички аспекти на научната информация. Акцентите са върху общите въпроси, свързани с появата и утвърждаването на научната дисциплина „научна информация”, потребителите на информация и спецификите на различните видове документи като основни източници на информация. Тук умело е съчетано представянето на основните видове документи, артикулирани в библиотечно-библиографската практика с навлизането на нови видове документи в информационното обслужване – т.нар. „сива литература”, реферативни и обзорни издания, експрес информация. Специална глава е отделена на новите видове и форми на информация. За първи път са представени възможностите на издания, които днес са в основата на информационното обслужване „Current Contents” и „Science Citation Index”. Навлизането на новите технологии намира отражение в представянето на възможностите на пермутационните указатели, автоматизирането на една от най-големите информационни системи в

света „Index Medicus”, въвеждането на ИРИ (избирателното разпространение на информация) като особено ефективна форма на информационно обслужване. На практика в този учебник, основа за курса по „Теория на научната информация”, се разглеждат значими проблеми от теория на научната информация, дискутирани във водещи световни специализирани издания. Много от засегнатите в този учебник проблеми са обект на допълнителни разработки в други нейни публикации, което респективно води до актуализирането на лекционния ѝ курс.

На З. Петкова е поверен и курсът „Организация на научно-информационната дейност“. Съдържанието му обхваща проблемите на организацията на научно-информационната дейност у нас и в чужбина: Съветския съюз, Германия, Франция, Великобритания, САЩ, както и представянето на многопосочната дейност на Международната федерация по информация и документация. Редица от темите, включени в този курс, тя разглежда в самостоятелни публикации или ги включва като част от други такива: „Съвременен състояние на информационното обслужване на науката у нас”, „Документационния център при Националния център за научни изследвания във Франция”, „Информационното осигуряване на специалистите по информатика, библиотекознание и библиография в Съветския съюз”, „ЮНИСИСТ – програма за световна система за научна информация”.

Езиковата култура на З. Петкова ѝ дава възможност за достъп до публикации на английски, френски, руски и немски език и ѝ позволява да бъде винаги професионално информирана за тенденциите в световните научни изследвания и да ги използва в собствените си публикации, съобразно особеностите на нашата традиция и практика. Анализирайки подбора и интерпретирането на проблематиката, обект на научните и преподавателските интереси на Зорница Петкова, откриваме една доминираща линия, базирана на взаимното допълване на библиографията и научно-информационната дейност и на спецификите им, определящи собствения им път на развитие. На тази основа тя отстоява идеята за неделимостта на обучението на информационни специалисти от библиотечното образование, но наред с това отчита и новите тенденции, изискващи нов подход в рамките на това образование.

БИБЛИОГРАФИЯ:

¹Боров, Годор. Научната информация и нейните възможности у нас. // *Отчет. фронт*, 16 септ. 1956.

-
- ²Боров, Тодор. Ефикасна научна информация – важен лост при движението напред. // Живот с книги : 1944–1972 / Тодор Боров. – С., 1973, с. 45–49.
- ³Боров, Тодор. Подготовка на библиотекари // Живот с книги : 1944–1972 / Тодор Боров. – С., 1973, с. 119–132.
- ⁴Боров, Тодор. Как да подготвяме кадри за научно-техническа информация. // Живот с книги : 1944–1972 / Тодор Боров. – С., 1973, с. 133–141.
- ⁵Петкова, Зорница. Библиография на българската библиография : 1944–1969. – С. : Нар. библ. Кирил и Методий, 1971. – 602 с.
- ⁶Петкова, Зорница. Библиография на българската библиография : 1852–1944. – С. : Нар. библ. Кирил и Методий, 1981, 312 с. (в съавт.)
- ⁷Петкова, Зорница. Нови моменти в библиографското обслужване. // Год. на Бълг. библиогр. инст. 9, 1963, с. 43–54.
- ⁸Петкова, Зорница. Текущи реферативни издания. – С. : Унив. изд., 1973. – 53 с.
- ⁹Петкова, Зорница. Научната информация в областта на библиотекознанието, библиографията и информатиката : Дисертация. – С., 1982.
- ¹⁰Петкова, Зорница. Българската литература в областта на библиотекознанието, библиографията и информатиката и нейният библиографски контрол. // Год. на Соф. унив. Ист. фак., 73, 1979, с. 257–313.
- ¹¹Петкова, Зорница. Съвременни тенденции в развитието на информационната наука и информационното обслужване на науката. // Год. на Соф. унив. Ист. фак., 77, 1984, с. 299–339.
- ¹²Петкова, Зорница. Теория и методика на научната информация : Док. източници. – С., 1975. – 178 с.